

University of Groningen

The classroom as context for bullying

Rambaran, Johannes Ashwin

DOI:
[10.33612/diss.96793146](https://doi.org/10.33612/diss.96793146)

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:
2019

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Rambaran, J. A. (2019). *The classroom as context for bullying: a social network approach*. [Thesis fully internal (DIV), University of Groningen]. University of Groningen. <https://doi.org/10.33612/diss.96793146>

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Samenvatting

(Summary in Dutch)

Pesten is een complex sociaal probleem. In wetenschappelijk onderzoek wordt pesten doorgaans opgevat als "intentioneel en herhaaldelijk schade toebrengen aan één of meer personen die moeite hebben om zichzelf hiertegen te verdedigen". Cruciaal aan pesten is dat er sprake is van een ongelijke machtsverdeling tussen pester en slachtoffer. Pesten gebeurt op veel manieren, maar globaal onderscheiden we fysiek pesten (slaan of schoppen), verbaal pesten (uitlachen of uitschelden) en relationeel pesten (roddelen of buitensluiten).

Dat pesten een probleem vormt, wordt duidelijk als we naar de aantallen kijken. Gemiddeld genomen wordt ongeveer 30 procent van de basisschoolleerlingen soms gepest op school en 10 procent zelfs vaak. In Nederland zitten er in een klas van 25 leerlingen gemiddeld genomen ongeveer 2 à 3 frequente pestslachtoffers.

Veel slachtoffers van pesten hebben moeite met het maken en behouden van vriendschappen, ervaren gevoelens van angst en depressie in zowel de kindertijd als in de adolescentie en presteren onder hun kunnen. Sommige kinderen gaan niet langer naar school, omdat ze bang zijn om opnieuw gepest te worden. Bestaande antipestaanpakken laten wisselende successen zien en werken niet voor alle slachtoffers even goed. Het is daarom van belang om beter te begrijpen hoe pesten ontstaat op school.

Dit proefschrift is erop gericht om meer inzicht te verkrijgen in de processen achter pesten en slachtofferschap van pesten in schoolklassen en de mate waarin klasfactoren een rol spelen bij het ontstaan en de ontwikkeling van pesten onder basisschoolleerlingen. In vier studies wordt de aandacht gericht op de school en daarbinnen de klas als sociale context voor pesten en slachtofferschap.

Pesten in combinatieklassen en reguliere klassen

Klassen in het Nederlandse basisonderwijs verschillen enorm als het gaat om de manier waarop ze zijn gestructureerd. Meestal zitten kinderen in een klas die voor het grootste gedeelte bestaat uit leeftijdsgenoten. Dit zijn reguliere klassen waarbij de leerlingen over het algemeen weinig van elkaar verschillen op gebied van sociale en cognitieve ontwikkeling. Het komt echter ook voor dat kinderen in een klas zitten waarbij de leerlingen juist van elkaar verschillen in leeftijd. Dit zijn combinatieklassen die bestaan uit ten minste twee verschillende leerjaren. Combinatieklassen ontstaan in de meeste gevallen uit noodzaak omdat er te weinig leerlingen zijn om enkele groepen te vormen (administratieve redenen), maar worden ook gevormd met als doel om sociale relaties en hulpgedrag tussen oudere leerlingen en jongere leerlingen te bevorderen (pedagogische redenen).

Wat de gevolgen zijn van de verschillende klassensamenstellingen voor het ontstaan van pesten tussen de kinderen in de klas is nog onduidelijk. Om die reden werd in **hoofdstuk 2** door middel van sociale-netwerkanalyse onderzocht of 1) combinatieklassen (met twee leerjaren in één klas) verschillen van reguliere klassen als het gaat om pesten, en 2) welke rol leeftijdverschillen hierin spelen. Voor de analyses werd gebruik gemaakt van een selectie van 26 klassen (656 leerlingen in groepen 5 tot en met 8) afkomstig uit de controlegroep van KiVa, een meerjarig project gericht op het terugdringen van pesten op basisscholen.

Resultaten uit het onderzoek in hoofdstuk 2 laten zien dat er onvoldoende ondersteuning is voor de gedachte dat kinderen in combinatieklassen die zijn gevormd om administratieve redenen beter of slechter af zijn dan kinderen in reguliere klassen als het gaat om betrokkenheid bij pesten. Er is geen aanwijsbaar verschil tussen beide type klassen in het niveau van pesten (percentage slachtoffers) en leeftijdsverschillen verhogen niet het risico op slachtofferschap in combinatieklassen (jongere kinderen in zulke klassen worden niet vaker gepest door oudere kinderen dan door hun eigen leeftijdsgenoten). De beschrijvende analyses (zonder te controleren voor andere factoren) lieten, zoals verwacht, wel zien dat er minder gepest wordt in combinatieklassen die zijn gevormd om pedagogische redenen.

Pesten in klassen met stabiele en wisselende klassensamenstelling

Op sommige basisscholen blijven de kinderen bij elkaar in de klas zitten als ze naar een nieuw leerjaar gaan. Door het combineren van klassen om administratieve of pedagogische redenen wisselt de klassensamenstelling op andere scholen elk jaar. Naast deze structurele wisselingen in de klassensamenstelling hebben scholen ook vaak te maken met incidentele veranderingen op individueel niveau, zoals zittenblijvers of kinderen die verhuizen en nieuw zijn op school. Deze wisselingen leiden tot instabiliteit in de klassensamenstelling.

Wat de gevolgen zijn van de wisselende klassensamenstellingen voor veranderingen in pesten tussen basisschoolleerlingen is onduidelijk. Om die reden werd in **hoofdstuk 3** door middel van sociale-netwerkanalyse onderzocht of 1) nieuwkomers een grotere risico lopen om gepest te worden, en 2) of kinderen in stabiele klassen slachtoffer worden van pesten als ze voor langere tijd bij elkaar in de klas zitten. Voor de analyses werd gebruik gemaakt van 31 KiVa controlescholen (3.254 leerlingen in groepen 4 tot en met 7) gemeten over drie leerjaren.

Resultaten uit het onderzoek in hoofdstuk 3 laten zien dat nieuwkomers meer risico lopen om gepest te worden in sommige instabiele scholen (met wisselende klassensamenstellingen). Daarentegen lopen kinderen in stabiele scholen (zonder wisselende klassensamenstellingen) juist meer risico om gepest te worden door leeftijdsgenoten die deel uitmaken van hetzelfde

leerjaar of dezelfde klas binnen het schooljaar, maar onverwacht niet door leerlingen bij wie ze voor langere tijd in de klas zitten (over verscheidene schooljaren; na rekening te houden met andere factoren).

Pesten in vriendschapsgroepen in de klas

Pesten in de klas is een proces waarbij verscheidene kinderen betrokken zijn. Zo kan het bijvoorbeeld zijn dat een leerling die anderen pest, geholpen wordt door “meelopers”. Slachtoffers van pesten worden meestal door verscheidene kinderen tegelijk belaagd. Er zijn daarmee verschillende manieren waarop kinderen betrokken kunnen zijn bij het pesten: als initiator van pesten en als meeloper.

Centraal staat de sociale status in de groep. Zo hebben kinderen met weinig vrienden meestal een zwakke sociale status, wat hen kwetsbaar maakt om gepest te worden. Daarentegen krijgen pesters juist hulp van anderen. De gedachte is dat pesters andere kinderen meenemen in hun pestgedrag. Dit leidt ertoe dat zij sterker staan in de groep.

Ondanks theoretische argumenten dat pesten het resultaat is van een complex proces in de groep, blijft empirisch bewijs hiervoor in het basisonderwijs uit. Eerdere studies in het voortgezet onderwijs naar beïnvloeding van pestgedrag binnen vriendschappen lieten niet duidelijk zien dat kinderen die bevriend zijn met pestende kinderen zelf ook gaan pesten in de adolescentiefase. Een mogelijke oorzaak voor het ontbreken van een dergelijk effect is de manier waarop pesten doorgaans wordt onderzocht, namelijk als individueel kenmerk van kinderen terwijl pesten juist een relationeel karakter (*wie pest wie*) heeft waarbij pesters hun slachtoffers en vrienden strategisch kiezen. Om die reden werd in **hoofdstuk 4** door middel van sociale-netwerkanalyse onderzocht of 1) pesters met dezelfde slachtoffers vrienden worden (sociale selectie), en 2) of kinderen over tijd de slachtoffers van hun vrienden beginnen te pesten (sociale invloed). Voor de analyses werd gebruik gemaakt van 19 KiVa controleklassen (481 leerlingen in groepen 4 tot en met 7) met drie metingen in twaalf maanden tijd.

Resultaten uit het onderzoek in hoofdstuk 4 ondersteunen de visie op pesten als een groepsproces: op basisscholen selecteren pesters elkaar als vrienden en pesters zetten hun vrienden aan tot pesten. Er was geen ondersteuning voor selectie- en invloedprocessen onder slachtoffers in het basisonderwijs: slachtoffers met dezelfde pesters selecteren elkaar niet als vrienden (geen sociale selectie), en kinderen worden geen slachtoffer van de pesters van hun vrienden (geen sociale invloed of “besmetting”).

Verdedigen in klassen waar veel gepest wordt

Verdedigers spelen een belangrijke rol bij het tegengaan van pesten. Ze hebben de mogelijkheid om de situatie voor slachtoffers aanzienlijk te verbeteren door direct in te grijpen, bijvoorbeeld door de pesters te confronteren met hun gedrag en daarmee het pesten te laten stoppen. Hiermee zorgen ze er tegelijkertijd voor dat slachtoffers zich beter voelen door minder last te hebben van gevoelens van angst en depressie en meer zelfvertrouwen te krijgen.

Hoewel de meeste kinderen het pesten afkeuren en slachtoffers van pesten graag willen helpen, blijft het verdedigen van slachtoffers vaak uit. Een veel gehoorde reden is dat mogelijke verdedigers, zogenaamde omstanders, bang zijn om zelf het slachtoffer te worden van pesten wanneer ze ingrijpen vooral in een omgeving waarin het pesten overheerst en pesten dus de norm is. Wel of niet overgaan tot verdedigen hangt van meer af dan individuele factoren en klasfactoren. De sociale band die kinderen hebben met het slachtoffer speelt mogelijk ook een belangrijke rol: hebben ze een positieve of negatieve relatie met het slachtoffer?

Eerder onderzoek naar de rol van klassennormen bij verdedigen van slachtoffers maakte vooral gebruik van een individuele benadering. Hiermee verliezen we waardevolle informatie over het relationele karakter van verdedigen (*wie verdedigt wie*). Om die reden werd in **hoofdstuk 5** gekozen voor zowel een individuele als een sociale-netwerkbenadering om de invloed van sociale relaties en de rol van pestnormen bij het overgaan tot verdedigen te bepalen. Voor de analyses werd gebruik gemaakt van een selectie van 48 klassen (1.272 leerlingen, allemaal in groep 7) afkomstig uit de voormeting van KiVa (voordat de interventie werd ingezet).

Resultaten van de individuele benadering met multilevel Poisson regressie laten zien dat kinderen die leuker gevonden worden door slachtoffers hen meer verdedigen en dat dit sterker het geval was in een klas waarin pesten meer voorkomt. Daarnaast laten de resultaten van de sociale-netwerkanalyses zien dat kinderen slachtoffers verdedigen die hen leuk vinden maar niet die hen niet leuk vinden. Er waren geen aanwijzingen dat dit sterker of minder sterk het geval was in een klas waarin pesten meer voorkomt.

Praktische implicaties

Op basis van de vier studies kan een aantal conclusies worden getrokken over de invloed van de onderzochte klasfactoren bij het ontstaan en de ontwikkeling van pesten tussen leerlingen op de basisschool. Deze conclusies hebben ook praktische implicaties.

Zijn kinderen beter af in reguliere klassen dan in combinatieklassen? Veel ouders worstelen met een dergelijke vraag wanneer ze van de school te horen krijgen dat hun kind volgend jaar in een combinatieklas terecht komt. Eerder onderzoek liet geen verschillen zien tussen combinatieklassen en reguliere klassen op gebied van sociale en cognitieve ontwikkeling van kinderen. De resultaten uit dit proefschrift bieden ook geen ondersteuning voor de gedachte dat jongere kinderen in combinatieklassen meer risico lopen gepest te worden door oudere kinderen. Er zijn geen aanwijzingen dat kinderen beter of slechter af zijn in combinatieklassen dan in reguliere klassen.

Pakken wisselende klassensamenstellingen gunstig of ongunstig uit? Jaarlijks worstelen veel scholen met het vormen van klassen van gelijke leerlingaantallen. Dit komt het vaakst voor bij scholen die groepen of klassen combineren vanwege administratieve redenen, waar te weinig leerlingen zijn om reguliere klassen te vormen. De resultaten uit dit proefschrift laten geen aantoonbaar verschil zien in de totstandkoming van pestrelaties tussen scholen die klassen mengen ("instabiele scholen") en scholen die dat niet doen ("stabiele scholen"). Hoewel er aanwijzingen waren dat nieuwkomers in instabiele scholen eerder gepest worden en kinderen in stabiele scholen vaker gepest worden door klas- of jaargenoten, wegen deze factoren niet op tegen andere factoren die het pesten verklaren, zoals de dichtheid van het netwerk. Het is ook de vraag of het mengen van klassen tot negatieve uitkomsten kan leiden, zoals verbreken van vriendschappen tussen leerlingen. Toekomstig onderzoek moet dit uitwijzen.

Is pesten het resultaat van een groepsproces? Hoewel eerdere onderzoeken in de adolescentie geen duidelijke ondersteuning vonden voor selectie- en invloedprocessen bij pesten, laten de resultaten uit dit proefschrift zien dat in de kindertijd pesters vrienden worden (selectie) en dat pesters hun vrienden aanzetten tot pesten (invloed). Deze resultaten tonen aan dat leeftijdsgenoten ("peers") een belangrijke rol spelen bij pesten. Pesters richten zich op specifieke slachtoffers die zich moeilijk weten te verweren en zoeken tegelijkertijd steun bij klasgenoten die meedoen in hun pestgedrag. Met de inzichten verkregen uit dit proefschrift kunnen scholen en leerkrachten beter geïnformeerd worden over de sociale processen achter pesten om zo het pesten in de klas tegen te gaan.

Worden omstanders ontmoedigd om te interveniëren in pesten? Als een groot deel van de klas meedoet, wordt pesten de norm in een klas. Voorgaand onderzoek laat zien dat in zulke klassen pesters meer worden geaccepteerd door klasgenoten terwijl kinderen die niet meedoen met pesten of gepest worden juist sterk worden afgewezen door klasgenoten. Dit vormt mogelijk ook een reden waarom in klassen waar pesten veel voorkomt kinderen minder vaak opkomen voor slachtoffers door hen te verdedigen, omdat ze bang zijn afgewezen te

worden of erger nog zelf het slachtoffer worden van pesten. De resultaten uit dit proefschrift laten zien dat wanneer slachtoffers een positieve band hebben met klasgenoten zij eerder verdedigd worden, zelfs in een klas waarin pesten veel voorkomt. Deze bevindingen bieden aanknopingspunten voor scholen om pesten tegen te gaan door aandacht te besteden aan het ontwikkelen van positieve relaties (bijvoorbeeld vriendschappen of samenwerken) tussen slachtoffers en mogelijke verdedigers (omstanders).

